

Moderne importord i språka i Norden

Titel: Opkomling, stenalder, nørd og regneark
- om danske afløsningsord i nyordsdannelsen og deres gennemslagskraft

Forfatter: Pia Jarvad

Kilde: Moderne importord i språka i Norden I.
Med 'bil' i Norden i 100 år. Ordlaging og tilpassing av utalandske ord,
2003, s. 24-32

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/min/issue/archive>

© Novus forlag 2003

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Opkomling, stenalder, nørd og regneark – om danske afløsningsord i nyordsdannelsen og deres gennemslagskraft

Pia Jarvad

København

13. marts 1902 udskrev dagbladet Politiken følgende tævlingsopgave blandt sine læsere: ”Hvad skal avtomobil hedde på dansk?” Den 14. marts offentliggjordes svarene. De forslag som bladet tykte bedst om, var *maskinvogn*, *tøf* og

... ordet *bil*. Det er genialt fundet på. Kan man kalde en *bicycle* for en *cykle* og en *violoncellist* for en *cellist*, kan man også kalde en *avtomobil* for en *bil*. Det er et nemt og smidigt ord. Man danner derav med lethed at *bile*, *biling*, *lystbil*, *arbejdsbil*, *bilfabrik*, *billøb*, *biler*, *bilerinde*, *biledragt* etc. etc. I en uendelighed.

Herefter redegør Sven Tito Achen (Achen 1947) for ordets videre vej til norsk, svensk og islandsk og citerer Didrik Arup Seips og Erik Noreens begejstrede tilslutning til det danske ord.

Med *bil* som undertitel for konferencen her, er afløserordet i fokus i nyordsdannelsen og i den lykkelige tilpasning af ord fra fremmede sprog. Selve substantivet *avtomobil* er dannet af tillægsordet *automobil* som if. Ordbog over det danske Sprog kommer fra fransk *automobile*. Ordbog over det danske Sprog angiver også at *automobil* som substantiv står nær det tyske substantiv *automobil*. I supplementet til Ordbog over det danske

I. Automobil, en (*især dagl.*) ell. et. [outomo'bi'l, au-] flt. **-er**. (*fra slutn. af 1890'erne; jf. ty. automobil, n., automobile, f., fr. automobile, f.; egl. et substantiveret adj., se II. automobil*) *vogn (til alm. gade- og vejfærdsel), der er forsynet med en kraftkilde som drivkraft, saa at den kan bevæges uden anvendelse af menneskers ell. dyrs kraft; motorvogn (jf. I. Auto, II. Bil)*. For Kørsel paa offentlig Gade, Vej eller Plads med Automobiler — hvorved forstaas ethvert Køretøj, der er forsynet med Kraftmaskine, som drives med Damp, Elektricitet, sammenpresset Luft, Gas eller lignende . . — gælder, hvad i det følgende foreskrives. *Regl. Nr. 186²⁰/12 1902. § 1*. Nordboerne (*tog*) sig nu ud som maabende Landsbybørn ved Siden af de voksne fremmedes Automobil. *Troels L. HF. VIII. 297*. Elektriske Sporvogne klemte frem mellem osende og brønde Automobiler. *LBruun. UG. 292*. som *fk.*: Avtomobil.

II. Bil, en. [bi'l] flt. **-er**. (*nydann., forkortelse af Automobil, foreslaet Pol. 14/12 1902; især dagl.*) *automobil; motorvogn*. Bilernes Horn, derude og langt borte, lød som natskræmte Dyrs ængstede Skrig. *Bang. SF. 30*. Om et Øjeblik starter vi, lille Mor, og saa gaar det Danmark rundt pr. Bil! *Sv. La. Fru G. 31*. Direktøren gik hen til Telefonen og ringede efter en Bil. *Chr. Engelst. LD. 21*. *H. Ahlmann. A. 21*. Bilen (*tidsskrift-titel. 1905 ff.*).

Ordbog over det danske Sprog, København 1919 og 1920.

Sprog kan man, ved at tolke brugen af sammensætninger og afledninger, se *automobil* sygne hen og *bil* blomstre op. Kun i *automobilkirkegård* og *automobilophugning* lever ordet længere end til 1930'erne.

Den anden forkortelse af *automobil* er *auto* som i Ordbog over det danske Sprog karakteriseres som især fagligt og skriftsprogligt og langt sjældnere end *bil*, og i supplementet som aftagende i brug i det 20. århundrede. I supplementet er *auto-* med som første sammensætningsled i '*bil*'-betydningen og karakteriseres som mere fagligt end *bil-*. Under selve ordet *bil-* oplyses det at *bil-* er det hyppigste førsteled i ord for bilens dele og tilbehør, mens *auto-* er det almindelige i faglige sammenhænge, fx *autoophug*, *automekaniker*, *autoværksted*. Også i juridisk eller officielt sprog foretrækkes *auto-* eller *automobil-* helt op til o. 1960 hvor *bilinspektør* og *Statens Biltilsyn* optræder i bekendtgørelser.

Hvad er et afløsningsord?

På dansk grund er ordet *afløsningsord* eller *afløserord* ikke med i gængse ordbøger. Hverken Ordbog over det danske Sprog eller supplementet dertil, hvor de pågældende bind er fra henholdsvis 1919 og 1992, har det med. På dansk grund er ordet højst sandsynligt brugt første gang af Hannibal P. Selmer i bogen *Om de fremmede ord*, 1861, hvor anden hoveddel af værket kaldes *Fremmed – afløsnings – ordbog*, og der har en betydelig udbredelse (jf. fx Knud Knudsen: *Unorsk og norsk eller fremmedords afløsning*, 1879-81 og Knud Hjortø: *Afløsningsordbog*, 1933).

Sandøy (1999) definerer afløsningsordet i forbindelse med beskrivelsen af projektet *Moderne importord i språka i Norden*, og han skriver: "Eit avløyserord er altså ord som blir laga anten spontant eller gjennom systematisk språkrøktarbeid for å erstatte eit importord. Dette er uttrykk for den leksikalske purismen" og han giver eksempler som *feedback* > *tilbakemelding*; *snowboard* > *snøbrett*. Her er det spontane afløsningsord det samme som det der ellers kaldes indirekte (oversættelses)lån og som i dansk tradition næppe opleves som det prototypiske afløsningsord. Således skriver Erik Hansen (Hansen 1999) om afløsningsord at det er: "et ord af dansk struktur som erstatter et fremmedord der findes i sproget, eller som indføres for at undgå optagelsen af et nyt fremmedord". Her er altså tale om en grad af bevidsthed i afløsningsordet i modsætning til kategorien indirekte lån (oversættelseslån). Mere utvetydig er Brink (Brink 2001) som definerer afløsningsordet som "et udtryk, der er skabt eller betydningsændret for at udelukke eller udrydde et andet ord" (s. 9). I det følgende vil jeg skelne mellem de to typer af afløsningsord og inddrage begge.

Afløsningsord og nordisk samarbejde

Det nordiske samarbejde som det har udfoldet sig i de nordiske sprogråd og -nævn siden 1955 hvor Dansk Sprognævn som det sidste blev oprettet, har haft nyordsarbejde som en væsentlig og central opgave. Med nyordsregisteringen påtog sprognævnene sig en forskningsopgave som ikke ellers var institutionsfæstet i de nationale videnskabelige miljøer. En fællesnordisk samordning af nyordene med udgangspunktet i at de nordiske sprog ikke yderligere skulle fjerne sig fra hinanden, lå lige for i det fælles sprogpoltiske

arbejde. Med det videreførte sprognævnene en række markante personligheds arbejder inden for feltet nordisk sprogfællesskab, og det har da også igennem årene været et yndet og jævnligt tilbagevendende emne for de nordiske sprognævns årsmøder.

I de første rapporter fra det nordiske samarbejde i sprognævnenes regi er der lister over nye ord i dansk, norsk og svensk og et indlæg om fællesudviklinger og særudviklinger. Det er også her man træffer nogle af de forslag til afløsningsord som i senere omtaler af hele ideen giver det let komiske præg som afløsningsord har blandt sprogforskere i Danmark. Det er fx udtrykt af Jørn Lund (Lund 1991) som nævner at ”I Dansk Sprognævn møder fremmedord indtil videre ingen principiel modstand, heller ikke de engelske.” Herefter giver Lund nogle eksempler på at man tidligere undertiden forsøgte sig med afløsningsord som dog gennemgående ikke er slået an:

'spisevat' i stedet for 'candy floss' (svensk 'sockervadd'), 'ventekjole' i stedet for 'svangerskabskjole', 'bredlærred, tenalder og tenåring' i stedet for 'wide screen', teen age og teen ager', 'husvogn' for 'campingvogn' og 'bæreplansbåd' for 'hydrofoilbåd'

Eksemplerne er af varierende karakter idet nogle er egentlige afløsningsord, dannet i Dansk Sprognævn, mens andre ord er spontane substitutioner for importord som derefter støttes af Dansk Sprognævn. Ordene *spisevat* og *ventekjole* er således afløsningsordsforslag til nye ord som er optaget i listen over nye ord i dansk i publikationen Nordiske Sprogproblemer 1956, *bæreplansbåd* er medtaget i nyordlisten i Nordiske Sprogproblemer 1961-62 hvor det oplyses at Dansk Sprognævn har tilrådet ordet i stedet for *hydrofoilbåd*. Ordet *tenåring* (*teen ager*) er med som et egentlig afløsningsord i listen over nye ord i Nordiske Sprogproblemer 1959-60. Derimod er ordene *bredlærred* (i stedet for *wide screen*) og *husvogn* nye ord i listen fra Nordiske Sprogproblemer 1957-58 som også angiver at *husbil* og *bobil* er gode, men i modsætning til *husvogn* er de førnævnte uden belæg i virkeligheden. I nyordlisten fra Nordiske sprogproblemer 1956 var der andre forslag til afløsningsord, nemlig disse som er dannet som afløsningsord:

hankepose [foreslås i stedet for *bærepos*]

maskefang [forslag til ord for særlig strikning på strømpe til at hindre at en maske løber]

strygefri [forslag for engelsk *non-iron*]

Ordet *maskefang* bruges næppe mere, i hvert fald i almensproget, fænomenet er forsvundet. Derimod er *strygefri* slået godt igennem og er i dag nærmest enerådende. Ved en søgning på søgemaskinen Google 27. november 2002 fås 4 eksempler med *non-iron*, mens der er 195 eksempler på *strygefri*.

De følgende eksempler er orddannelser som ikke er bevidst dannet ud fra et afløsningsordssynspunkt, men opstået enten spontant eller i faglig sammenhæng:

dahlia [dannet til den svenske botaniker Andreas Dahl; ordet skal afløse *georgine*]

dybvandshummer [ordet skal afløse *jomfruhummer*]

koeksistens [foreslås for det mere almindelige, men også nye ord *sameksistens*]

plast [foreslået af Dansk Ingeniørforenings terminologiuvalg i 1956 i stedet for *plastic*]

samvælde [ordet skal afløse *commonwelth*]

Ordet *dahlia* er i dag mest almindeligt, og *dybvandshummer* er slået igennem i faglige sammenhænge, fx i forbindelse med EU's mindstemål for fangst af sådanne havdyr, men kogebøger bruger fortsat *jomfruhummer*. Alt i alt slet ikke så dårlige resultater for den tidlige bevidste styring af ordforrådet i Sprognævnets regi – eller var det bare held?

Ved Sprognævnens årsmøde i 1956 holdt K.G. Ljunggren et indlæg om de nye ord og om muligheden for at samordne nyordsudviklingen i Norden efter at der nu var oprettet sprognævn i Danmark, Norge, Sverige og Finland. Ljunggren konstaterer at en stor del af ordforrådet er fælles, og at en del afvigelser beror på faste ændringer sprogene imellem, fx norsk *mammakjole*, svensk *mammaklänning*, dansk *ventekjole*. Ljunggren finder at en fælles indsats er påkrævet i de tilfælde hvor de tre sprog vælger forskellige termer, fx dansk *groundhostess*, norsk *bakkevertinne* og svensk *markvärdinna*, men uden at lægge vægt på at det er nordisk purisme over for engelske importord. I de følgende år kommenteres listerne i Nordiske Sprogproblemer oftest af K.G.Ljunggren, og de er som regel deskriptive og uden forslag til konkrete afløsningsord.

I det andet nummer af tidsskriftet Nordiske Sprogproblemer aftrykkes en indstilling fra nævnene om en samordning af postal terminologi som var vedtaget ved årsmødet 1955 i Stockholm, og det blev foreslået at flytrafikkens terminologi i samarbejde med SAS skulle være et nyt emne for nordisk samarbejde. I de følgende år blev også geografiske navne, herunder transkription af det kyrilliske alfabet, og teletermer inddraget, mens fællesprojekter som Efternavne i Norden og Turistord i Norden blev af mere kurios karakter.

Ved det nordiske årsmøde 18.-19.6.1962 redegjorde Alf Hellevik for et forslag om et nordisk samarbejde med hensyn til afløsningsord for især engelsk-amerikanske låneord. Forslaget bliver trykt i Nordiske Sprogproblemer 1961 og 1962, s. 65-75. Det blev vedtaget at sende nye ord og afløsningsord til de andre nævn til kommentering med en vis tidsfrist for ikke at lade det ”forsinkes af rådslagninger på de nordiske fællesmøder” (ibid.). Det blev yderligere tilrådet at nævnene ”koncentrerer sig om de mest uheldige låneord og om ord fra det almene ordforråd” (ibid.). Med dette opdrag gik arbejdet i gang, og Arnulv Sudman udarbejdede et forslag til det fortsatte arbejde. Med udgangspunkt i svenske og danske spontandannelser foreslår han tilsvarende norske dannelser, fx *langspillplate/langplate* for *longplaying record*. Også fornorskning af skrivemåden omtales, og fra svensk nævnes fx *skoter* (*scooter*), *tejp*, *tejpa* (*tape*, sb. *tape*, vb.), *frilans*, (*free lance*). I norsk kunne således *craw(e)* fornorsknes til *krål(e)*, jf. *trål(e)*, og *service* > *servis*, eller bedre: *sørvis*.

I september 1963 er listen sammenstillet og godkendt i de respektive nævn under titlen Ersättningsord för vissa engelsk-amerikanska lånord i danskan, norskan och svenskan, September 1963, udg. af Nämnden för Svensk Språkvård. Den bliver drøftet på det nordiske årsmøde i 1963 og 1964, men herefter sker der ikke mere.

Af de danske afløsningsord som er foreslået, er der kun få som slet ikke er slået an, fx *kosmetik/æske -taske* i stedet for *beauty-box*; *biltag* i stedet for *carport*; *påhængsvogn/påhænger/påhæng* i stedet for *trailer* (nu hedder det *hænger*); *bredlærred* i stedet for *widescreen*, mens en del ikke er aktuelle mere, fx *hulledame* for *punchedame*. Andre er ikke aktuelle for dansk, da det engelske lån ikke brugtes i dansk, fx *scullery* (dansk *bryggers*). Listen rummer enkelte eksempler på danificeringer: *creativ* > *kreativ*; *cafeteria* > *kafeteria*; *fully fashioned* > *fuldfashioneret*. En lang række af de foreslåede ord lever i dag et parallelliv med importordet, fx *shoppe/handle*; *guide/turistfører* hvor *guide* er

almindeligst, mens *turistfører* er det officielle navn i forbindelse med erhvervet; *marketing /markedsføring* (søgning på Google i oktober 2002 viser denne fordeling: 57.300 over for 58.900).

I Danmark bliver listen ikke publiceret, og der tages ikke flere initiativer i denne retning. Derimod kommer der gang i arbejdet med nye ord. Gennem 1970- og 80-årene intensiveres arbejdet med de samlede nyordsundersøgelser, og også her var der planer om at foreslå afløsningsord for importord, men det endte med at man nøjedes med at anføre nordiske – dvs. i den danske ordbog norske og svenske modsvarigheder på alfabetisk plads – som inspiration for læseren. Det forekom urealistisk at foreslå afløsningsord for velindarbejdede importord som kunne have op mod tyve år på bagen.

Afløsningsordsarbejdet blev derimod en opgave for det Nordiske Sprogsekretariat som i perioden 1978 (hvor det blev oprettet) til midten af 90'erne behandlede mere end 200, fx *sikkerhedspude* i stedet for *airbag*; *e-post* i stedet for *e-mail*; *køkkenmaskine* i stedet for *foodprocessor*; *drageflyvning* i stedet for *hanggliding*.

Fra dansk side er Else Bojsens dom (Bojsen 1988) over bestræbelserne sikkert karakteristisk for den tids danske holdninger: ”Det er sagt så ofte at det næsten er trivielt at gentage det, men nordiske sprogrøgteres anstrengelser for at finde og foreslå nordiske afløsningsord har på det nærmeste været forgæves i al den tid anstrengelserne har stået på, og det vil rundt regnet sige 100 år. Heller ikke efter at sprogrøgten blev sat mere i system med oprettelsen af sprognævnene .. og Nordisk Sprogsekretariat”. Og hun nævner en eneste stensikker succes, som netop har til hensigt at give det hele et let komisk skær, nemlig dansk *pattekopslip*, norsk *spenegummislipp*, svensk *spengummisläpp* af *liner slip*.

Afløsningsord – når man bliver bedt om det

Gennem årene har Sprognævnet foreslået en lang række afløsningsord, men karakteristisk er det at det er svar på spørgsmålet om hvilken dansk betegnelse man kan bruge for det og det ord. Og i mange tilfælde slår ordet også an, godt støttet af sprogbrugeren som ønsker det danske ord. Det drejer sig fx om sådanne nyere ord som *hvalsafari* (212 eksemplarer på Google i oktober 2002) for *whale watching* (98); *våddragt* (713 eksemplarer på Google i oktober 2002) for *wetsuit* (47); *kiss and ride-anlæg* (326 eksemplarer på Google i oktober 2002) for *kys og kør-anlæg* (269); *e-post* (172.000 eksemplarer på Google i oktober 2002) for *e-mail* (868.000).

Mindre gennemslagskraft har fx afløsningsordet for *hospice* haft, sikkert fordi det bestod af flere forslag som alle var for lange: *hospital for lindrende pleje/palliativ pleje/LP-hospital*.

Nye ord og spontane afløsningsord

At låne eller importere indholds- og udtryksmidler fra andre sprog er et fundamentalt vilkår for ethvert sprog, og på den måde er alle sprog blandingssprog. Det afspejler sig fx i etymologien og i sproghistorien, men det afspejler sig ikke altid i sprogets indhold eller udtryk ved en synkron betragtning. Det er fx ikke til at se, høre eller forstå at ordet *bil* er et afløsningsord for det på tysk eller fransk dannede *automobil(e)*. Det er heller ikke til at

gennemskue at *fil* i betydningen 'datasamling' er et indirekte lån fra engelsk *file*, at *fil* som vi kender det i ord som *neglefil*, *grovfil*, er nedertysk indlån (*vile*), og at *pil* er tidligt indlånt fra latin *pilum*, mens *hvil* og *smil* er af hjemlig herkomst. Når man derfor redegør for typer af indlån, er det nødvendigt at forholde sig til om importen er i overensstemmelse med den hjemlige struktur eller bryder med den.

Ved synkron import af fremmed gods benytter sprogbrugeren sit kendskab til det fremmede sprog på sit eget sprog. Sprogbrugeren importerer og udbreder importen til andre sprogbrugere. Det importerede kan være på alle sprogets niveauer, det kan være orddeler, ord, ordkombinationer, bøjning, syntaks, pragmatiske signaler og brug af større dele af talen i en kodevekslen.

I udbredelsen af det importerede til andre sprogbrugere bliver det importerede bearbejdet, og det vil i mange tilfælde også forrykke strukturen i modtagersproget. Den hjemlige struktur er således hele tiden under forvandling, og det er med til at den synkron kategorisering vanskeliggøres.

Her ser jeg på det leksikalske niveau inden for danske nye ord som er opstået efter påvirkning fra andre sprog, især engelsk, efter de sædvanlige kategorier som benyttes i karakteristikken. Ved en tidligere lejlighed (Jarvad 1999) har jeg redegjort for kategorierne og deres andel i de nye ord. Her er en oversigt:

lån fra andre sprog end engelsk (fx <i>bonsai</i> , <i>tortilla</i> , <i>berufsverbot</i> , <i>boule</i>)	5 %
navne, enkeltord, fraser direkte fra engelsk (fx <i>Dolby</i> , <i>deathmetal</i> , <i>carvery</i> , <i>never mind</i>)	13 %
hybrider med et led fra engelsk (fx <i>hårspray</i> , <i>vejrtaimment</i>)	14 %
pseudoengelske ord (fx <i>bigshopper</i> , <i>slowfood</i>)	2 %
betydningslån fra engelsk (fx <i>turbulens</i> , <i>dumpe affald</i>) og oversættelseslån fra engelsk (fx <i>dødsmetal</i> , <i>posedame</i>)	9 %
danske dannelser (fx <i>reservebedstemor</i> , <i>salgsbrev</i>)	57 %

Det spontane afløsningsord repræsenterer således forskellige typer: OVERSÆTTELSER er ord og udtryk der er en mere eller mindre tæt oversættelse af et fremmed ord, ofte led for led, fx *posedame* (efter *bag lady*); *bombeskjold* (efter *bomb shield*); *salamitaktik* (efter *salami tactics*); *sejlbræt* (efter *sailboard*); *seriemord* (efter *serial killings*); *sneglepost* (efter *snail mail*). Det gælder også for ordforbindelser som *sikker sex* (efter *safe sex*); *skjult dagsorden/hemmelig dagsorden* (efter *a hidden/secret agenda*); og substantiviske ordforbindelser som i begge sprog bruges overført, fx *skelet i (klæde)skabet* (efter *skele-*

ton in the closet/cupboard); *sommerfugle i maven* (efter *butterflies in the stomach*); og verbale forbindelser, fx *sidde ind* (efter *sit in*); *starte op* (efter *start up*), og i overført brug, fx *skyde sig selv i foden* (efter *shoot oneself in the foot*); *stemme med fødderne* (efter *vote with one's feet* hvor det er fra russisk).

UNDERSÆTTELSE er fx *skyskraber* (efter *sky-scrapers* = 'himmelskraber') og *kold tyrker* (efter *cold turkey* = 'kold kalkun'), *gråhundbus* 'dansk busselskab med bl.a. ruten København-Rønne' (fra det amerikanske busselskab *Greyhound* opkaldt efter hunderacen som også i dansk kaldes *greyhound*). Det er ikke en hyppig gruppe, og det er ofte danskelser af spøgende karakter.

OMSÆTNINGER til dansk af et engelsk ord er fx *solblokker* (efter *sun block* = 'sol-spærre', jf. *startspærre*, og jf. *skriveblokering* for *writer's block*) og *styrtbøjle* (efter *crash bar* 'styrt' + 'stang, bom').

BETYDNINGSSUDVIDELSER sker når et dansk ord eller udtryk får ny betydning under indflydelse af det tilsvarende engelske ord, dvs. man overtager en fremmed ordbetydning på et hjemligt ord, fx *virus* 'edb-program som ændrer eller ødelægger data i et edb-anlæg' (efter samme brug af *virus* i engelsk), *orm* 'program som kopierer sig selv og vokser ukontrolleret uden at være afhængigt af et andet program, og programmet ender med at ødelægge pc'ens data' (efter engelsk *worm* som betyder 'orm'). I nogle tilfælde sker der en billedlig eller overført brug af gammelt ord. Fx betyder *sparringspartner* nu 'diskussionspartner', og det er en overført betydning fra den gamle betydning i boksning. Ordet *spydspids* er uleksikaliseret i den traditionelle brug, jf. Ordbog over det danske Sprog, mens den billedlige betydning er 'banebryder'. I andre tilfælde har ordet sin almindelige betydning, men udvider brugsområdet: den gamle betydning af *sabbatår* er 'hver 7. år i jødedommen hvor arbejdet i mark og vingård skulle hvile'; i moderne brug er betydningen 'orlov fra arbejde i længere tid'. Andre såkaldte betydningssudvidelser har kun den gamle betydning som teoretisk mulighed, fx *spot* med den nye betydning 'kort indslag' som næppe har noget at gøre med den gamle betydning 'hån'.

HYBRIDER består af en del engelsk ord og en del hjemligt eller i forvejen kendt ord. Det er ord som *hårspray*, *vejrtaimnet*, *backinggruppe*, og de kan tolkes som en blanding af importord og indirekte lån som er behandlet ovenfor, fx *backinggruppe* (efter *backing group*), *fuzzylogik* (efter *fuzzy logic*), *crosstræning* (efter *cross training*), *stand up-komiker* (efter *stand-up comedian*).

De spontane afløsningsord og deres modsvarende ophav

I forbindelse med det fællesnordiske importordsprojekt skulle vi i foråret 2002 opstille ordpar bestående af afløsningsord og det tilsvarende nationale ord til brug for en opinionsundersøgelse i alle de nordiske lande. Formålet var at afdække holdninger til spørgsmål som "Bør der laves nye danske ord som erstatter de engelske ord som vi får ind i sproget?" og "Hvilket ord foretrækker du at bruge af *mail* og *e-post*; *bodyguard* og *livvagt*; og *design* og *formgivning*?" Om undersøgelsen og resultater derfra, se Lars Vikørs artikel, s. 42ff. Men at finde disse fælles ordpar viste sig at være sværere end som så. I nogle tilfælde kendes kun det engelske ord: *benchmarking*, *cyberspace*, *tee* (i golf), i andre tilfælde er det danske ord enerådende, fx *slyngelstat* (engelsk: *rogue state*), *søgemaskine* (engelsk: *search machine*), *myldretid* (engelsk *rush hour*).

Andre ordpar er karakteriseret ved at det engelske ord er det primære, mens afløsningsordet er kendt, men ikke almindeligt, fx *e-mail* – *e-brev* (Google: 868.000 over for 172.000), *skateboard* – *rullebræt* (Google: 3.720 over for 71), eller også er det omvendt at afløsningsordet er det primære og det engelske det sekundære, fx *bundkort* – *motherboard* (23.000 over for 8.600); *hjemmeside* – *homepage* (444.000 over for 256.000). At ordpar lever et parallelliv, eventuelt i konkurrence med hinanden, er den sjældne situation. Det gælder ordpar som *backup* – *sikkerhedskopi*; *bodyguard* – *livvagt*; *design* – *formgivning*; *fighte* – *kæmpe*; *safe* – *pengeskab*; *party* – *fest*; *(web)site* – *(web)sted*; men helt sikkert er det også at disse ordpar ikke har samme konnotationer eller brugsområder.

Succeser

Lad mig afslutte med nogle kommentarer til de ord som er nævnt i titlen: *opkomling* er et af H.C. Ørstedes forslag. Det er dannet efter tysk mønster efter *Emporkömmling* og skulle erstatte det franske ord *parveny*. Hermed er ordet et egentlig afløsningsord, og som sådan hører det til blandt de mange afløsningsord som Ørsted har foreslået og som er slået igennem. Simon Skovgaard har i en studenteropgave undersøgt livskraften i Ørstedes ord og fundet at ca. 220 af ordannelserne er i brug i dag. Det er udregnet til at ca. 8 % af hans nydannelser har været succeser, hvilket er en betydelig bedrift som Skovgaard konkluderer. Nydannelserne er ikke inden for det kemiske fagsprog, som *ilt* og *brint*, men inden for dagligsproget, fx *nejsiger*, *grundide*, *nærsyn*, *naturfølelse*.

Ordet *stenalder* er sammen med *jernalder* og *kobberalder* ikke egentlige afløsningsord idet de ikke afløser et andet eller fremmed ord, men de er kunstigt skabte ord. Ordene er rimeligvis dannet af L.S. Vedel Simonsen (Vedel Simonsen 1813), og han skriver (citeret efter Achen 1947):

Oldskandinavernes våben og husgeråd var således først av sten og træ, senere lærte de at bearbejde kobberet og, som det synes, senest jærnet. Deres kulturhistorie kunde altså fra denne side betragtet indeles i en sten-, en kobber- og en jernalder.

Ordet *bronzealder* er analogt hermed dannet af arkæologen C.J. Thomsen (C.J. Thomsen 1836). Ordene har haft stor gennemslagskraft og er således optaget i svensk, norsk, engelsk og tysk.

Ordet *nørd* er tilpasset dansk stavning og bogstavet *-ø-* gengiver udtalen af det amerikanske *nerd* eller *nurd* som både amerikansk og dansk betegner en 'charmeforladt, lidt kedelig, men ikke ubegavet mand, som ikke interesserer sig for at være med på noderne'. Ved denne fuldstændige danificering, idet ordet også udtales med stød, har det fået dansk morfologi, jf. Retskrivningsordbogens angivelser: *-en*, *-er* og afledningen *nørdet*; og det i engelsk ukendte verbum *at nørde*.

Ordet *regneark* er dannet i fagkredse som afløsningsord for *spread sheet*, og det har været en succes. Opslag i Google resulterede i 29.700 eksempler på *regneark*, mens *spreadsheet* kun var repræsenteret med 962 eksempler.

I den optik der her er lagt for dagen over for bevidste og spontane afløsningsord, er resultaterne ikke så ringe endda. Hvis man yderligere er villig til at acceptere at ikke alt

hvad der foreslås, er succeser, kan arbejdet med afløsningsord også være et område for sprogpolitikken.

Referencer

- Achen, Sven Tito. 1947. Hundrede gængse, kunstigt skabte ord. I: *Språgfronten*. 4. årgang, nr. 9 og 10, dec., s. 2-8.
- Bojsen, Else. 1988. Det spontane fællesskab – om nordiske afløsningsord. I: *Nyt fra Sprognævnet* 1988/2, s. 10-12.
- Brink, Lars. Bilag til indlæg fra Lars Brink ved ADLA's årsmøde Københavns Universitet, 19.2.2001, s. 6.
- Dansk Sprognævn: Årsberetning 1964/65.
- Hansen, Erik og Jørn Lund. 1994. *Kulturens gesandter. Fremmedordene i dansk*. Munksgaard. København.
- Hjortø, Knud. 1933. *Afløsningsordbog*. København.
- Jacobsen, Henrik Galberg. 1973. *Sprogrøgt i Danmark i 1930erne og 1940erne*. Dansk Sprognævns Skrifter nr. 6. København.
- Jarvad, Pia. 1995. *Nye ord ? hvorfor og hvordan?* Gyldendal. København.
- Jarvad, Pia. 1999. Den engelske påvirknings art og mængde. I: Niels Davidsen-Nielsen, Erik Hansen og Pia Jarvad (red.), *Engelsk eller ikke engelsk? That is the question*. Dansk Sprognævns skrifter 28. Gyldendals Forlag, s. 103-118.
- Lund, Jørn. 1991. Statsstyring, markedsmekanismer og brugsbehov. I: *Sprog i Norden 1991*. København, s. 69-92.
- Nordiske Sprogproblemer* 1956.
- Sandøy, Helge. 1999. *Moderne importord i språka i Norden*. Ei gransking av bruk, normer og språkholdningar. Skisse til prosjekt under Nordisk språkråd, 11.11.1999.
- Selmer, Hannibal Peter. 1861. *Om de i det danske Sprog forekommende fremmede Ord, samt Tyskagtigheder, andre Ufuldkommenheder, Sprog- og Retskrivningsfejl I-II*. København.
- Skovgaard, Simon. 1998. *H.C. Ørsted*. Studenteropgave i dansk sprog ved Københavns Universitet.
- Thomsen, C.J. 1836-58. *Ledetraad til Nordisk Oldkyndighed*. København.
- Vedel Simonsen, L.S. 1813. *Nationalhistoriens ældste og mærkeligste perioder* Bd. 1, del 2, s. 46.